

Vinko Potočnik

40 let po koncilu: Cerkev »ad intra« in Cerkev »ad extra«

Uvod: Čas po koncilu

Pri pričujočem predavanju o Cerkvi 40 let po zaključku koncila ne gre za obujanje spomina na največji dogodek Katoliške cerkve v 20. stoletju niti za ocenjevanje dela ali sklepov koncila. Gre za razmislek o tem, kje je Cerkev štiri desetletja po koncilu. Kaj od zastavljenega je uresničila in česa ne? V čem je pokoncilski čas drugačen, kot ga je koncil predvideval in pričakoval in kakšne izzive predstavlja?

Če se pri iskanju odgovora na zastavljena vprašanja osredotočimo na dva osrednja dokumenta koncila – to je na konstitucijo o Cerkvi s pomenljivim naslovom *Luč narodov* (LG) in na konstitucijo o Cerkvi v sedanjem svetu, znano tudi po naslovu *Veselje in upanje* (GS) – se nam naš razmislek zariše v dvojni perspektivi: na eni strani pod vidikom samorazumevanja Cerkve o tem, kaj Cerkev v svojem bistvu oziroma v teološki resničnosti pravzaprav je. Gre torej za vprašanje identitete Cerkve. Ob drugem dokumentu, ki govori o Cerkvi v svetu, torej o odnosu Cerkve do sveta, do kulture, politike, ekonomije, znanosti, zgodovine, skratka do družbe, pa smo usmerjeni v razmislek o umestitvi Cerkve v današnji moderni svet. Prvo perspektivo lahko pojmuje kot Cerkev od znotraj (*ad intra*), drugo pa od zunaj (*ad extra*) – kot pravi naslov koreferata. Obe perspektivi pa lahko pojmuje tudi kot dojetanje Cerkve s strani njenih članov (torej od znotraj) in na drugi strani videnje Cerkve s strani drugih, ki niso njeni člani, tako tistih, ki niso verni ali pripadnikov drugih verstev. Ti torej Cerkev presojujejo »od zunaj«.

Naj uvodoma poudarim, da so ta štiri desetletja za Cerkev nadvse razgiban, v marsičem prav prelomen čas. Na splošno se je sicer zgodovina najmočneje prelomila ob koncu 80-tih let, ko je padel berlinski zid oziroma železna zavesa, s čimer so se tudi za Cerkev odprli novi prostori delovanja, predvsem v Evropi in tudi pri nas. O prelomnih časih lahko govorimo tudi na polju vernosti. Raziskovalci so ugotovili – ne le pri nas, marveč tudi v mnogih drugih evropskih državah – da se je padajoči tok vernosti, ki ga je bilo zaznati po 2. svetovni vojni, konec sedemdesetih let ustavil. Do tedaj se je število verujočih nenehno zmanjševalo. Vsako desetletje je bilo manj tistih, ki so verovali v Boga. Še bolj pa se je upadanje vernosti odražalo pri zmanjševanju števila obiskovalcev bogoslužja. Okoli leta 1978 – torej

prav v času, ko je bil za papeža izvoljen pokojni papež Janez Pavel II. – pa se je negativni trend vernosti ne le ustavil, ampak obrnil v nasprotno, pozitivno smer. Splošno zanimanje za vernost je začelo rasti.

Tabela 1: Število vernih v Sloveniji

	1968	1973	1978	1983	1988	1990	1998
Verni in ob nedeljah pri bogoslužju	22%	18%	12%	11%	12%	13%	14%
Verni in pogosto, najmanj mesečno pri bogoslužju	10%	10%	9%	9%	9%	10%	11%
Verni, pri bogoslužju le za največje praznike	23%	23%	20%	22%	28%	31%	30%
Verni, vendar ne obiskujejo bogoslužja	13%	8%	5%	6%	6%	7%	10%
SKUPAJ	68%	59%	46%	48%	55%	61%	65%
Vir: SJM 1968-1998							

Takšno podobo kažejo tudi empirični podatki o vernosti na Slovenskem (tabela 1), kot so jih pridobili in priobčevali raziskovalci v okviru raziskav Slovensko javno mnenje.¹ Podobno podobo vernosti je ugotavljal tudi mednarodni raziskovalni projekt vernosti v desetih post-komunističnih deželah srednje in vzhodne Evrope, imenovanim »Aufbruch«.² Že prej pa je na slabljenje nekaterih sekularizacijskih procesov v deželah vzhodne Evrope opozoril znani sociolog religije iz Chicaga Andrew Greeley.³

Vendar to ni povsem splošen trend. Religioznost in z njo tudi dogajanje v Cerkvi je preveč kompleksna stvar, da bi jo bilo mogoče v celoti zajeti v naš analitični instrumentarij. Znotraj Cerkve na Slovenskem je npr. na področju duhovniških poklicev mogoče sočasno opaziti prav nasprotno dogajanje. Število novih duhovnikov se je namreč prav v tistem času, v sedemdesetih letih, ko je bila stopnja vernosti najnižja, povzpelo do svojega vrhunca, potem pa občutno zmanjšalo. Tudi 40 let po koncilu se za ta poklic odloča sorazmerno malo mladih. Manj, kot bi jih v Cerkvi na Slovenskem potrebovali.

¹ Prim. N. Toš, *Religioznost v Sloveniji v medčasnih primerjavah (1968-1998)*, v: N. Toš in dr., *Podobe o Cerkvi in religiji na Slovenskem v 90-ih*, FDV-IDV, Ljubljana 1999, 164.

² Prim. V. Potočnik, *Katoliška Cerkev in kristjan v zavesti današnjih Slovencev*, v: N. Toš in dr., *Podobe o Cerkvi in religiji na Slovenskem v 90-ih*, FDV-IDV, Ljubljana 1999, 81-108.

³ Prim. A. Greeley, *Religion Around the World: A Preliminary Report*, The University of Chicago 1993, 62.

Ob opisani dinamiki vernosti v pokoncilskem času pa nas zanima predvsem, v kolikšni meri so danes uresničene smernice koncila oziroma koncilsko samorazumevanje Cerkev, Cerkev kot take in tudi njenega mesta v sodobnem svetu.

1. (Samo)podoba Cerkev

In kakšna je koncilsko podoba Cerkev? V čem se loči od predkoncilskega pojmovanja? Nemogoče bi bilo razumeti koncilski nauk o Cerkvi, če bi spregledali osrednji poudarek o Cerkvi kot božjem ljudstvu. Za razliko od prejšnji poudarkov, ko se je bolj poudarjala Cerkev kot »Kristusovo skrivnostno telo« (npr. Kristus je glava in drugi smo udje), po novem ni več tako v ospredju organizacijska, hierarhična resničnost Cerkev. Samorazumevanje Cerkev po koncilu namreč pomeni premik k Cerkvi kot skupnosti, kateri verniki ne le pripadajo, marveč jo na nek način tvorijo. V našem vsakdanjem razumevanju to pomeni predvsem, da Cerkev niso le škofje in duhovniki s papežem na čelu, marveč celotna skupnost vernih, to je vernikov skupaj z njihovimi škofi in duhovniki. Na ta način koncil odkrije in odpre prostor delovanja krščanskih laikov v Cerkvi. Ne le duhovniki, tudi verniki so nosilci verskega življenja, tudi oni nosijo v Cerkvi svoj del odgovornosti.

Vprašanje pa je, koliko se je v štirih desetletjih po koncilu takšno samorazumevanje Cerkev tudi dejansko prijelo v miselnosti, čutenju in praksi ljudi.

Da bi to ugotovili, so raziskovalci ljudem zastavili vprašanje, ali Cerkev vidijo in doživljajo kot skupnost verujočih, ali pa nasprotno, predvsem kot organizacijo, ki ji gospodujejo škofje in duhovniki. Kot je prikazano v tabeli 2 (nasl. stran), se je pri nas skoraj polovica vprašanih polnoletnih prebivalcev (47%) odločila za prvi odgovor, 30% pa je izbralo drugo možnost (torej Cerkev kot organizacijo), približno petina pa se ne more odločiti med obema možnostma. To pomeni, da v slovenskem prostoru danes Cerkev v precej večji meri doživljamo kot skupnost kot pa cerkveno organizacijo. Lahko torej rečemo, da je danes pri nas prevladujoče koncilsko pojmovanje Cerkev.

Če pa te odgovore o videnju Cerkev natančneje analiziramo, naletimo na manjše generacijske razlike. Kar presenetljivo se zdi, da je komunitarna podoba Cerkev manj prisotna med mlajšimi generacijami kot med starejšimi. To pa je očitno tako, ker je med mlajšimi manj vernih. Srednji in spodnji del tabele 2 namreč kaže na velike razlike o pojmovanju Cerkev med vernimi in neverujočimi. Verni Cerkev v večinoma (skoraj dvotretjinsko) doživljajo kot skupnost, na drugi strani pa jo večina neverujočih razume kot organizacijo. Od tistih, ki hodijo redno k bogoslužju, pa Cerkev doživlja kot skupnost skoraj tri četrtine (70%), kot zgolj organizacijo pa v najvišji meri

Tabela 2: Dve podobi Cerkve v Sloveniji

	Cerkev je skupnost verujočih	neodločni, tako-tako, niti-niti	Cerkev je organizacija, ki ji gospodujejo škofje in duhovniki
VSI	47,0%	20,1%	30,0%
STAROST			
18-40	43,4%	19,7%	34,8%
41-65	48,9%	19,6%	28,4%
66 in več	47,9%	21,7%	27,0%
VERNOST			
sem veren	61,9%	18,4%	18,6%
neodločen	37,5%	22,6%	34,5%
nisem veren	24,3%	21,2%	50,0%
OBISK BOGOSLUŽJA			
nikoli	25,1%	17,3%	52,2%
redkeje	37,3%	25,4%	33,8%
večkrat v letu	47,4%	24,5%	25,9%
najmanj 1x na mesec	59,8%	20,5%	19,7%
tedensko	69,7%	13,8%	14,2%

Vir: Aufbruch 1998

tisti, ki ne obiskujejo cerkvenega bogoslužja. Za en ali drugi odgovor pa se v posameznih kategorijah ljudi ne more odločiti okoli petine do četrtnine vprašanih.

Empirični podatki torej jasno kažejo na logiko, ki je tudi pričakovana: bolj ko je kdo vključen v dogajanje v Cerkvi, bolj jo odkriva in doživlja kot skupnost, in nasprotno, bolj ko je kdo od nje oddaljen, bolj jo vidi kot organizacijo škofov in duhovnikov, kar je docela predkoncilsko in nesodobno pojmovanje.

Enaka logika pogleda na Cerkev se potrjuje tudi pri vprašanju, ali je Cerkev pri nas bogata ali revna – objektivno gledano verjetno ni ne eno ne drugo. Dejansko pa jo ima za bogato kar dve tretjini neverujočih, medtem ko je med vernimi razmerje ravno obratno - takšno stališče zastopa le dobra tretjina, dve tretjini pa zavrača.⁴

Tako vidimo, da so med teološkim razumevanjem Cerkve in med tem, kako jo vidijo in doživljajo ljudje, velike razlike. Na splošno pa do danes ta stališča niso imela velikega pomena pri vključevanju v Cerkev. Le-to je

⁴ Podatki iz datoteke raziskave *Aufbruch* 1998.

namreč v vedno bolj odvisno od odločitve posameznika. Zato lahko razumemo, da ima - pri vključevanju posameznika v Cerkev - osebno videnje in doživljanje le-te pomembno vlogo.

2. Mesto Cerkve v sodobni družbi

Tudi glede razumevanja mesta in vloge Cerkve v svetu pomeni koncil velikanski premik. Lahko rečemo, da pomeni koncil zares konec konstantinske cerkve. To pomeni, da se Cerkev odpoveduje svoji družbeni prisotnosti na osnovi (politične in ekonomske) moči in prestiža. Tako za poslanstvo evangelizacije nima več na voljo državnih instrumentov, svojega poslanstva ne more več opravljati s pomočjo družbenih sankcij ali kakršne koli prisile. Zavezala se je svobodi vere. Zato se po koncilu ne postavlja več v bran svoje pozicije kot nekakšne »trdnjave« verskega življenja, marveč se odloča za odprtost do sveta in v svet. Ali z drugimi besedami, njeno ključno razmerje do družbe je dialog. In zato naravnost pove, da je napredek družbe tudi njeno veselje, in neuspehi družbe tudi njena žalost.⁵ Iz besedila vidimo, da ne gre zgolj za načelen pogovor Cerkve s svetom, marveč za pravo empatično razmerje do njega.

S tem, ko Cerkev želi biti sogovornica in sopotnica sodobnega človeka in družbe, pa svoje mesto v družbi definira na nov način. Lahko rečemo, da svoje mesto ne vidi več v družbi največjih družbenih oziroma državnih institucij (npr. političnih strank oziroma politike, gospodarstva, šolstva, socialnega sistema), marveč bliže konkretnim oblikam skupnega življenja (kot so družina, sosodstvo, lokalne skupnosti, prostovoljna združenja in organizacije ipd.) Z drugimi besedami, od koncila naprej se Cerkev umešča predvsem v okvire tako imenovane civilne družbe. Ker v modernem času postaja področje civilne družbe za kvaliteto življenja vse pomembnejše, je mogoče v takšni usmeritvi videti zares velik čut Cerkve za prihodnost.

Takšna je torej usmeritev Cerkve po koncilu. Spet pa se zastavlja vprašanje, v kolikšni meri je 40 let po sklepu koncila uresničena. Drugače povedano: Koliko ljudje oziroma družba sprejemajo takšno Cerkev za sogovornico in sopotnico našega skupnega življenja?

Pri iskanju odgovora na zastavljeno vprašanje so raziskovalci vprašali ljudi, kaj menijo o izjavljanju (kar je ena izmed oblik pojavljanja) Katoliške cerkve v javnosti: ali je tega premalo, preveč ali pa ravno prav? Kot je razvidno iz tabele 3, se je natančno tretjina odgovorov glasila, da se Cerkev preveč pojavlja v javnosti, dobra desetina vprašanih (13%) premalo, skoraj polovici vprašanih (43%) pa se zdi sedanja stopanja nastopa Cerkve v javnosti ravno prava. Pri tem je mogoče ugotoviti: da javna prisotnost kakšne

⁵ Prim. Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu z dne 7. decembra 1965, v: *Koncilski odloki*, Ljubljana 1980, 570-667.

od starostnih kategorij prebivalstva ne moti bolj kot druge; da je javna prisotnost Cerkve najbolj moteča za neverujoče (skoraj dve tretjini neverujočih deli takšno mnenje) oziroma tiste, ki ne obiskujejo bogoslužja; da javna prisotnost moti vsakega četrtega vernega prebivalca Slovenije. Največ želje po intenzivnejši prisotnosti Cerkve v javnosti je med rednimi obiskovalci bogoslužja.

Tabela 3: Ali se Katoliška cerkev v zadnjih 7-8 letih preveč ali premalo izreka v javnosti?

	preveč	premalo	ravno prav
VSI	33,0%	12,5%	42,8%
STAROST			
->30	31,4%	9,8%	44,5%
30 - 45	32,3%	12,3%	44,7%
46 - 60	34,2%	14,6%	42,1%
61 ->	34,4%	13,4%	39,3%
IZOBRAZBA			
osnovna	22,9%	16,5%	46,1%
poklicna	32,3%	11,8%	43,3%
srednja	38,1%	10,5%	41,1%
visoka	42,5%	10,2%	40,2%
VERNOST			
sem veren	19,9%	19,5%	51,2%
neodločen	34,9%	6,9%	41,4%
nisem veren	61,1%	4,0%	25,2%
OBISK BOGOSLUŽJA			
nikoli	59,3%	4,9%	26,3%
redkeje	35,9%	7,0%	38,0%
večkrat v letu	30,0%	9,9%	46,9%
najmanj 1x na mesec	20,5%	18,9%	50,0%
tedensko	13,8%	23,2%	54,9%
Vir: Aufbruch 1998			

Podatki torej pokažejo, da je za tretjino (predvsem neverujočih) prebivalcev Slovenije sedanji način prisotnosti Cerkve v družbi moteč in ga odklanjajo. Lahko rečemo, da se še oklepajo preteklih politično ideoloških norm, po katerih je bila Cerkev iz javnosti izključena; ne le ločena od družbe, marveč iz nje izločena. Potisnjena je bila v nekakšen geto ali rezervat, kjer pač naj – po možnosti začasno – počene svoje stvari. Ne pa v javnosti.

Empirični podatki nam povedo, v kolikšni meri so takšna stališča še navzoča v današnji družbi. To pa kaže na to, da proces degetoizacije Cerkve v naši družbi še ni končan proces. Reči bi bilo torej mogoče, da mesto Cerkve

v naši družbi še ni »normalizirano«. Na pravni ravni sicer ni več večjih odstopanj od standardov demokratičnih družb. Kot nerešen problem ostaja v glavah (predstavah, stališčih, mnenjih) mnogih ljudi - predvsem neverujočih, vendar tudi mnogih verujočih članov Cerkve.

3. Družbeno modernizacijski procesi in Cerkev

Družbeno življenje se zelo hitro spreminja, zato ostaja vprašanje mesta Cerkve v družbi vedno odprto in nikoli dokončno rešeno. Pa tudi svoje delovanje in notranjo organizacijo – nekateri govorijo tudi o notranji arhitekturi – mora Cerkev venomer prilagajati novim izzivom oziroma znamenjem časa. To pomeni, da koncilске smernice po štirih desetletjih še zdaleč niso uresničene, ker to tudi ne morejo biti.

V moderni družbi nekdanja umestitev Cerkve v družbo – delno tudi koncilska – preprosto ni več mogoča. Nekdaj so bila življenjska področja med seboj nekako usklajeno povezana in vera (ter z njo Cerkev, predvsem večinske cerkve) se je kot »sveto nebo« razprostirala nad vsemi.⁶ V modernih družbah pa je – zaradi procesa družbene diferenciacije – vedno manj med seboj povezanih življenjskih področij. Ta področja so vse bolj avtonomna, vsako deluje in se razvija po svoje, v skladu z »lastnimi zakonitostmi«. Religija je le eno izmed takšnih področij, z lastnimi zakonitostmi in nalogami. Na ta način se religija (cerkev) po eni strani uveljavlja kot eno izmed bolj ali manj pomembnih področij družbenega življenja, po drugi strani pa je ujeta v svoj lastni prostor, četudi ostaja ena izmed pomembnih družbenih institucij.

Bolj ali manj tako so se moderne družbe oblikovale v času koncila in po njem. Treba pa je reči, da tudi takšna podoba modernega sveta postaja preteklost. V ospredje je namreč z vso močjo stopil proces individualizacije življenja. To povzroča, da se posamezni »svetovi« življenja še naprej diferencirajo, drobijo, manjšajo, skratka individualizirajo. Takšna situacija pa ustvarja nekakšen prepad med vedno bolj individualiziranim posameznikom in glavnimi področji skupnega življenja (tako imenovanimi mega-institucijami). Iz te resničnosti se v zadnjih desetletjih intenzivno razvija »vmesni prostor« med posameznikom in velikimi (državnimi, ekonomskimi, političnimi, itd.) institucijami. To je predvsem področje civilne družbe, vključno novih povezav (mrež) med ljudmi, iniciativ, projektov, društev, organizacij. S tem pa se odpira prostor novi komunitarnosti. Prav v zadnjem času se povečuje zanimanje za študij skupnosti.⁷

⁶ Prim. P. L. Berger, *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York 1969.

⁷ Prim. A. Etzioni (ur.), *The Essential Communitarian Reader*, Rowman & Littlefield Publisher Inc., Lanham, Boudler, New Yoerk, Toronto, Oxford 1998.

S tem se tudi za pokoncilski razvoj Cerkve odpirajo novi prostori njene prisotnosti v post-modernem svetu, nove oblike delovanja in tudi (samo)organiziranja. To pa pomeni predvsem bolj neformalne in hkrati dinamične oblike versko cerkvenega delovanja, predvsem pa graditev skupnosti oziroma občestva, ki že tako sodi med temeljne principe in cilje krščanskega delovanja.

Spričo povedanega je potrebno priznati, da se razprava o prisotnosti Cerkve v naši družbi odvija še vedno pretežno na ravni »mega-institucij« (predvsem o razmerju država-Cerkev).⁸ Verjetno tudi Cerkev kot skupnost zato ne dobi zadostne podpore. Realno je pričakovati, da se bo ta razprava o prisotnosti in pristojnostih Cerkve v prihodnosti močno osredotočila na področje civilne družbe, saj je Cerkev pravzaprav ena njenih najpomembnejših predstavnic. To je tudi za Cerkev eno osrednjih znamenj časa njene prisotnosti v postmodernej družbi. Upati je, da se bodo s tem zmanjšala tudi zgoraj predstavljena nasprotovanja njeni javni prisotnosti.

Takšna družbena navzočnost Cerkve pa potegne za seboj marsikatero spremembo tudi na področju njene notranje »arhitekture«, organiziranosti delovanja, vodenja in notranjega komuniciranja. Ta »model« je vsekakor veliko bolj dinamičen in daje veliko več prostora in možnosti delovanju vseh njenih članov, predvsem laikov.

Že iz te kratke analize Cerkve v visoko moderniziranih demokratičnih družbah jasno sledi, da je štirideset let po koncilu čas, ko mora Cerkev nadaljevati ne le z uresničevanjem smernic obeh osrednjih konstitucij – LG in GS –, marveč tudi nadaljevati s pisanjem (dopolnjevanjem) obeh dokumentov.

Povzetek: Vinko Potočnik, 40 Let po koncilu: Cerkev »ad intra« in Cerkev »ad extra«

Referat analizira uresničevanje dveh temeljnih dokumentov 2. vatikanskega koncila: Konstitucije o Cerkvi (LG), ki govori o (samo)razumevanju Cerkve oziroma njeni identiteti, in pastoralne konstitucije o Cerkvi v sedanjem svetu (GS), ki obravnava odnos Cerkve do sveta oziroma družbe. Empirični podatki kažejo visoko stopnjo uresničitve obeh koncilskih usmeritev pri vernikih v Sloveniji, medtem ko med ljudmi, ki so od vere in Cerkve oddaljeni prevladujejo predkoncilski pojmi o Cerkvi in o njenem mestu v družbi. Spričo hitrih modernizacijskih družbenih procesov pa je pričakovati, da bo cerkveno življenje in delovanje v prihodnosti dobilo več značilnosti civilne družbe in s tem novih možnosti za uresničevanje novega komunitarizma in občestvenosti.

Ključne besede: cerkev in družba, koncil, javnost, modernizacija, civilna družba, skupnost

⁸ To je do neke mere razumljivo, saj je bila v prejšnjem družbenem sistemu problematika močno osredotočena na problem odnosa države in Cerkve, v zadnjem času pa tudi spričo nastajanja nove zakonodaje – o tem več v: <http://www.gov.si/uvs/index.htm>, jul 2005.

Summary: **Vinko Potočnik, 40 Years after Vatican II: the Church »ad intra« and the Church »ad extra«**

The treatise deals with the putting into effect of the two basic documents of the Second Vatican Council: the Dogmatic Constitution on the Church *Lumen gentium* speaking about the way the Church sees itself i.e. its identity, and the Pastoral Constitution on the Church in the Modern World *Gaudium et Spes* dealing with the relation of the Church to the world and the society. Empirical data show a high degree of the realisation of both orientations of Vatican II with the faithful in Slovenia, whereas among people more detached from faith and from the Church, concepts of the Church and its position in the society dating from before Vatican II prevail. In view of the quick social modernisation processes it can be expected that in future church life and activity will adopt more characteristics of the civil society and thus receive new possibilities of exercising new communitarianism and sense of community.

Key words: Church and society, Vatican II, public, modernisation, civil society, community